MÜHENDISLER İÇİN YARIİLETKEN FİZİĞİ FIZ1951

Ders Adı	Kodu	Yerel Kredi	AKTS	Ders (saat/hafta)	Uygulama (saat/hafta)	Laboratuar (saat/hafta)
Mühendisler için Yarıiletken Fiziği	FIZ1951	3	5	3	0	0
Ara Sınavlar	2			60		
Final	1			40		
	TOPL	-AM		100		

Dersi Veren Öğretim Üyesi

İletişim e-mail:

12 Haziran cumartesi günü saat:19:00 da 1. Vize mazeret (50 dakika)

12 Haziran cumartesi günü saat:20:00 de 2.Vize mazeret (50 dakika)

LED LIGHT EMITTING DIODE IŞIK SAÇAN (YAYAN)DİYOT

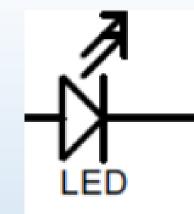
LED in TİCARİ ŞEKLİ

Uygulamalar:

- Cihazlar, tıbbi uygulamalar, giysiler, oyuncaklar
- Uzaktan Kumandalar (TV'ler, VCR'ler)
- Aydınlatma
- Göstergeler ve işaretler
- Kamera flaşı
- Dijital saatler
- Bilgisayarlar
- Trafik ışıkları.....

LED ileri yönde beslenen bir p-n eklemidir ve uygun ileri besleme koşullarında elektromanyetik dalga spektrumun değişik bölgelerinde doğal ışıma yapan aygıtlardır.

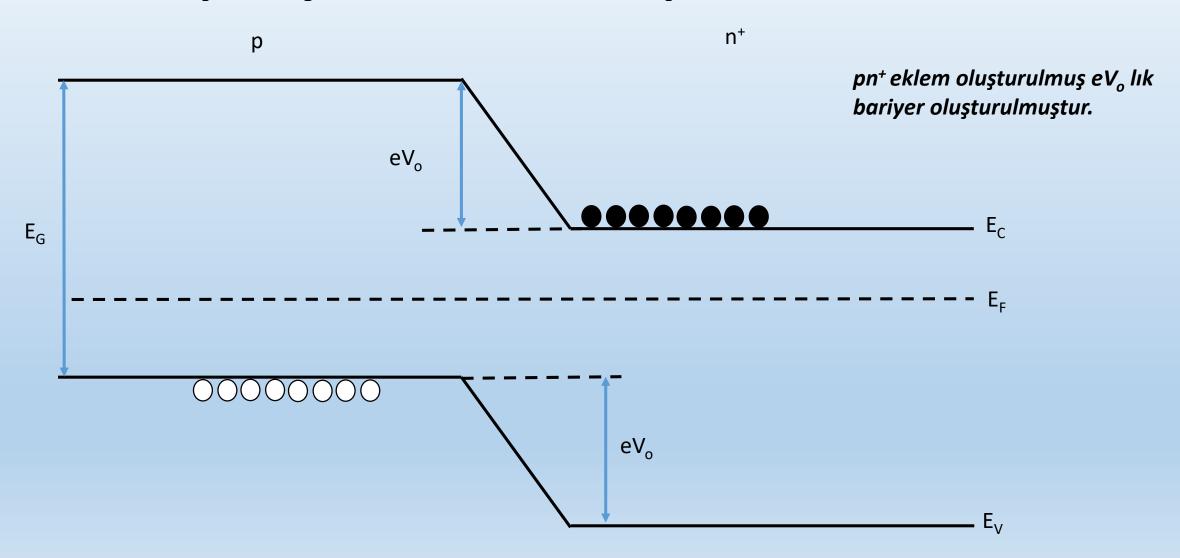
İlk **elektrolüminesans** olayı 1907 yılında H.J. **Round** tarafından silisyum karbür (SiC) bileşiğinde gözlenmiştir.

İlk önce 1920'li yıllarda Rusya'da konuşulmaya başlanmıştır. Radyo teknisyeni Oleg Vladimirovich Losev, radyo alıcıları için kullandıkları diyot elemanların ışık yayabilme özelliği olduğunu fark ederek 1927 yılında Rus basınında bunun hakkındaki tespitlerini yayınlatmıştır. (Schottky Diyotlarda)

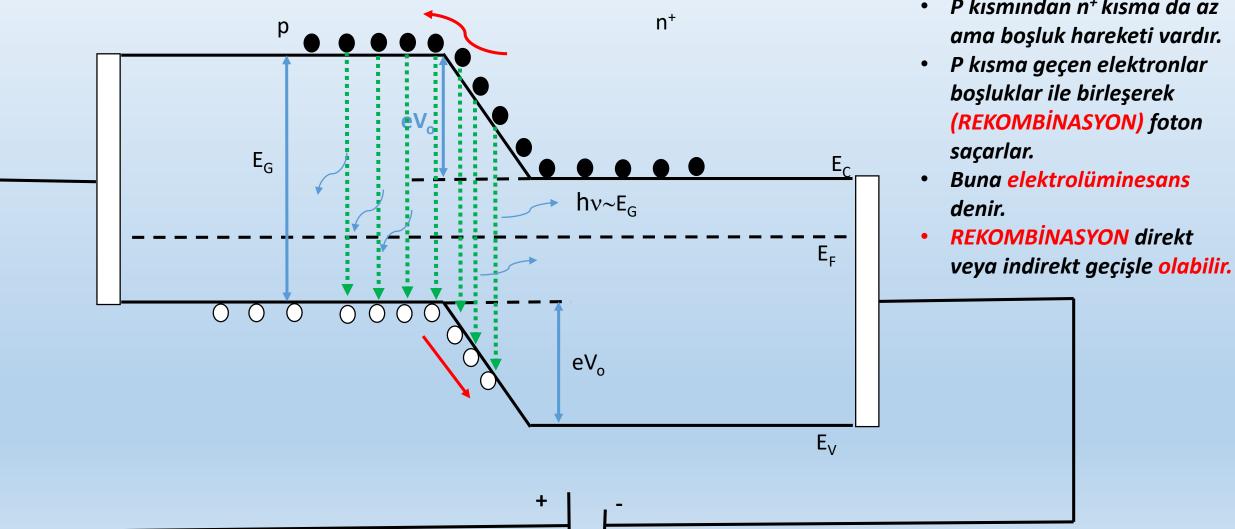
1949 ilk p-n eklemin geliştirilmesi

1962 de GaAs ekleminden doğal ışıma gözlenmiştir. Nick Holonyak Jr., kızılötesi ışık yerine görünür kırmızı ışık yayan bir ışık yayan diyot icad etmiştir; General electric 2014-Verimli mavi LED Isamu Akasaki-Hiroshi Amano-Shuji Nakamura NOBEL

pn+: yüksek n katkılı/p eklem

pn+: yüksek n katkılı/p eklem

- pn⁺ ekleme dışarıdan doğru yönde V gerilimi uygulanmıştır.
- n⁺ kısmından elektronlar p kısma geçmiştir.
- P kısmından n⁺ kısma da az

• Yayımlanan fotonun rengi yarıiletkenin yasak band enerji aralığı E_G ile ilgilidir.

$$E = \frac{hc}{\lambda} \Rightarrow \nu = f = \frac{c}{\lambda} \Rightarrow$$

$$E = h\nu = hf = E_G$$

$$\lambda = \frac{nc}{E_G}$$

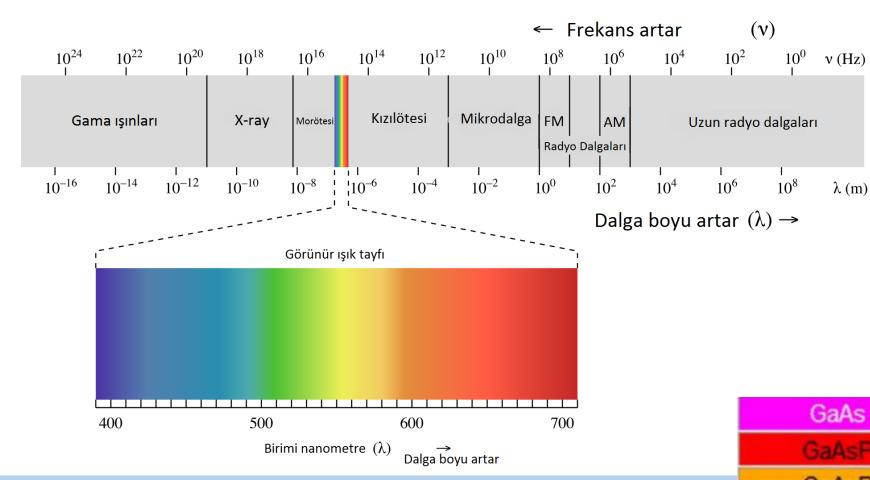
ÖRNEK

Yasak band genişliği 2 eV ise yayımlanan ışığın dalga boyunu hesaplayınız. $h = 6.64x10^{-34} I.s$, $c = 3x10^8 m/s$ 1eV=1.6x10⁻¹⁹ J

$$E = \frac{hc}{\lambda} \Rightarrow$$
  $E = \frac{6.64x10^{-34} Joule.s \ x3x10^8 m/s}{\lambda(m)} \Rightarrow$

$$E = \frac{6.64x10^{-34} Joule.s \ x(\frac{1eV}{1.6x10^{-19} J})x3x10^8 m/s}{\lambda(m)} \Rightarrow E = \frac{12.4x10^{-7} eV.m}{\lambda(m)} \Rightarrow E = \frac{1240x10^{-9} eV.m}{\lambda(m)}$$

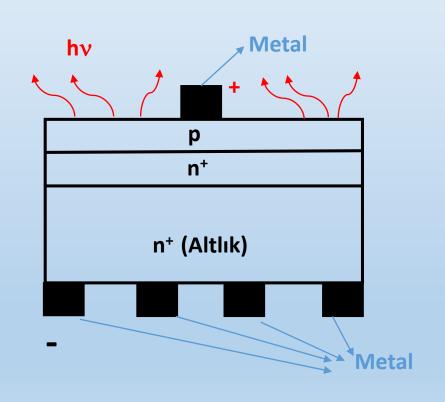
$$E = \frac{1240 \text{ eV.nm}}{\lambda(nm)} \Rightarrow \qquad \lambda = \frac{1240 \text{ eV.nm}}{2 \text{ eV}} \Rightarrow \qquad \lambda = 620 \text{ nm}$$
Turuncu

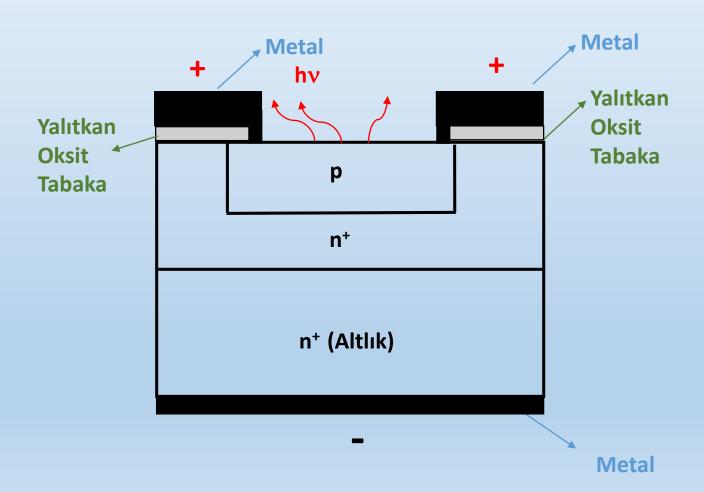

 Yayımlanan fotonun görünür bölgede (ışık) tayfına denk gelmesi için farklı YI ler kullanılır.

GaAs	850-940nm	Infra-Red
GaAsP	630-660nm	Red
GaAsP	605-620nm	Amber
GaAsP:N	585-595nm	Yellow
AlGaP	550-570nm	Green
SiC	430-505nm	Blue
GalnN	450nm	White

Farklı Tip/geometride üretilen LED ler

LED lerde 2 Temel Büyüklük Önemlidir:

Verimlilik (Efficiency)

Rekombinasyon Süresi

1- Verimlilik (Efficiency)

- Elektrik enerjisinin Optik enerjiye dönüşmesinde az enerji harcayarak yüksek aydınlatmaya ulaşmak enerji verimliliği açısından önemlidir.
- Bu durum özellikle direkt geçişli yarıiletkenlerin LED üretiminde tercihini önemli kılmıştır.

  Birim zamanda saçılan

$$\eta = \frac{P_{Optik}}{I.V} \Rightarrow \frac{P/(h\nu)}{I/e}$$

$$I = eA(\sqrt{\frac{D_p}{\tau_p}}p_{no} + \sqrt{\frac{D_n}{\tau_n}}n_{po})(e^{\frac{eV}{k_BT}} - 1)$$

Birim zamanda enjekte edilen elektron sayısı

foton

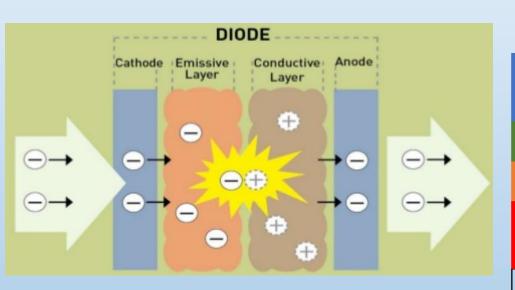
2- Rekombinasyon Süresi

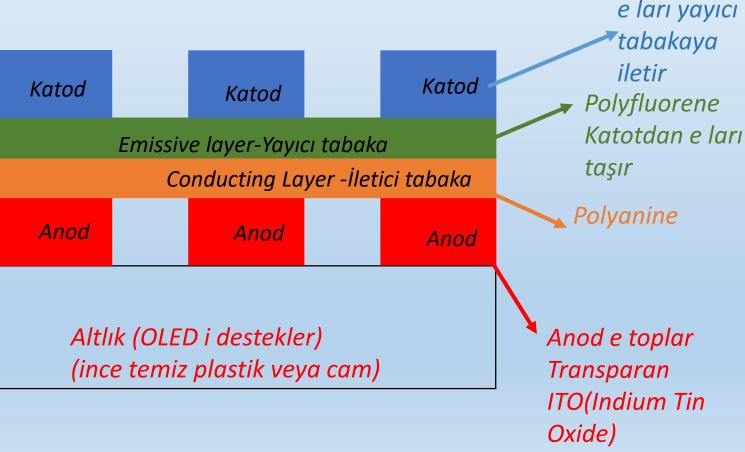
 Birim zamanda saçılan foton ve enjekte edilen elektron sayısı verimliliğin temel öğeleri ise rekombinasyon süresine direkt bağlı bu iki parametre rekombinasyon süresinin önemini göstermektedir.

$$\frac{1}{\tau} = \frac{p_o + n_o + \Delta n}{\left(N\vartheta_p\sigma_p\right)^{-1}(n_o + n_1 + \Delta n) + (N\vartheta_n\sigma_n)^{-1}(p_o + p + \Delta p)}$$

OLED (ORGANIC LIGHT EMITTING DIODE)

 100-500nm dalga boyu aralığında Elektromagnetik dalga üretebilen OLED ler insan saçından daha ince üretilebilmektedir ve kıvrılabilme (flexibility) en önemli tercih sebebidir.

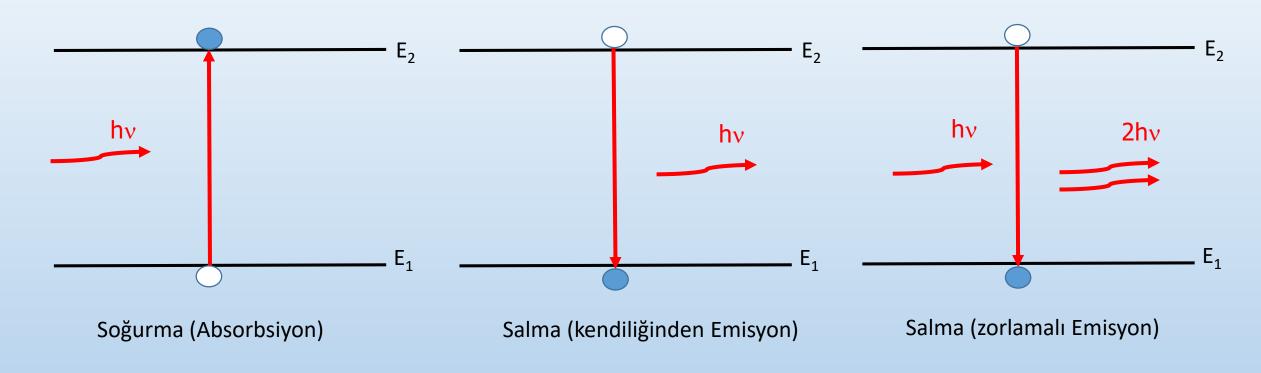

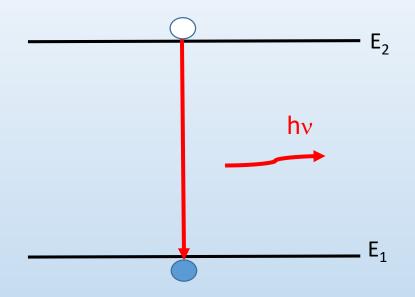
OLED (ORGANIC LIGHT EMITTING DIODE)

LED	OLED	
Nokta Kaynaklı	Yüzey kaynaklı	
-	ince/hafif/esnek	
Renk ayarı kolay	Renk ayarı zor	AVANTAJ VE
-	Kontrast daha iyi	DEZAVANTAJLAR
Su ve dış etkilerden az etkilenir	Su ve dış etkilerden hızlı zarar görür	
	Üretimi komlekstir	
	Geniş görüş açısı	

1917	Einstein zorlamalı emisyonu teorik olarak açıkladı
1951	Maser icad edildi (C.H.Maser) (laser le aynı prensiple mikrodalga bölgesinde çalışır)
1958	Townesand ve Schawlow Maser in optik frekanslara uygulanabileceğini önerdi.
1960	Hughes Yakut Laser i geliştirdi
1962	R Hall Yarıiletken Laser i geliştirdi.

(Yayılan fotonun frekansı)
$$v_{21} = \frac{E_2 - E_1}{h}$$

Salma (kendiliğinden Emisyon)

(Yayılan fotonun frekansı)

$$v_{21} = \frac{E_2 - E_1}{h}$$

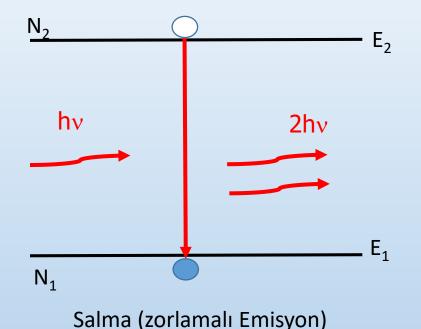
Başlangıçta E_1 seviyesindeki taşıyıcı sayısı N_1 Uyarılmış E_2 seviyesindeki taşıyıcı sayısı N_2 Parçacıkların iki enerji seviyesi arasındaki toplam oranı:

$$\frac{dN_2}{dt} = -N_2 A_{21}$$

«-»İşareti uyarılmış enerji seviyesinin popülasyonundaki azalmayı temsil eder.

A₂₁: Einstein katsaysıı

 $\frac{dN_2}{dt}$: küçük zaman aralığında 2. seviyeden 1. seviyeye geçiş olasılığı

(Dış radyasyon alanının yoğunluğuna bağlıdır) $\rho(\nu) \to Jm^{-3}Hz^{-1} ileifade edilir.$

Uyarılmış emisyon oranı:

$$\frac{dN_2}{dt}(v)dv = N_2 B_{21}(v)\rho(v)dv \quad s^{-1}m^{-3}$$

 B_{21} : enerji seviyeleri arasındaki geçiş olasılığı ile orantılı bir katsayı N_2 : 2. seviyede hacim başına düşen taşıyıcı sayısı $B_{21}(v) = B_{21}g(v_0, v)$ gibi bir fonksiyon ile verilir.

Bu durumda;

$$\frac{dN_2}{dt} = -N_2 \int_{-\infty}^{\infty} B_{21}(\nu) \rho(\nu) d\nu$$

$$\frac{dN_2}{dt} = -N_2 B_{21} \int_{-\infty}^{\infty} g(v_o, v) \rho(v) dv$$

ile ifade edilir.

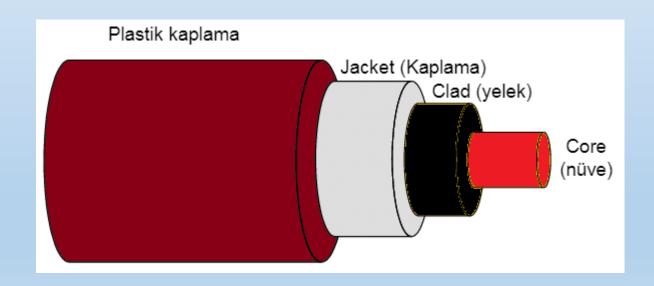
OPTİK DALGA KLAVUZU

- Dalga klavuzlarının fonksiyonu ışığın özelliğini bozmadan en az kayıpla bir noktadan başka noktaya iletmektir.
- Uzun mesafede (km) ışığı taşımada kullanılan en yaygın dalga klavuzları optik fiberlerdir.

Optik sistemde (10¹⁴ Hz ile 10¹⁵ Hz arasında)ışığın iletilmesini sağlar.

Fiber optik kablolar yaklaşık 100 mikro metre çapında, core (ışığı taşıyan kısım) ve kaplaması (clad) (ışığı tam yansıtan kısım) camdan yapılmıştır.

Kaplamanın (Clad) kırılma indisi nüvenin kırılma indisinden daha düşüktür.

GÜNEŞ GÖZELERİ (GÜNEŞ PİLLERİ)

Güneş enerjisini doğrudan elektrik enerjisine dönüştürene yarıiletken aygıtlar.

Avantajları:

- 1-Temiz-çevre dostu
- 2- Gürültüsüz
- 3-mekanık aksama ihtiyaç duymayan
- 4-Güvenli ve uzun ömürlü aygıtlar

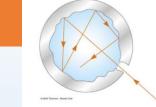
İnorganik Yarıiletkenler ve Organik yarıiletken malzemelerden üretiliyorlar Çalışma prensibi pn eklem diyotuna dayanmaktadır.

GÜNEŞ GÖZELERİ (GÜNEŞ PİLLERİ)

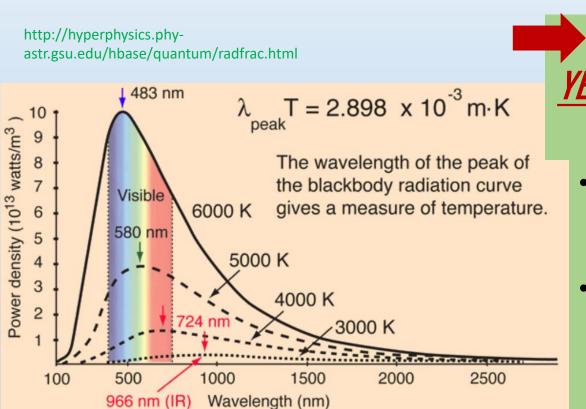
Solar RADYASYON: Yeryüzüne düşen Güneş ışınlarının spektrumu GÜNEŞ=Sıcaklığı 5778K~5800K olan bir **KARA CİSİM**

MODERN FİZİK

SIYAH (KARA) CISIM IŞIMASI VE PLANCK HIPOTEZI

$$I(\lambda, T) = \frac{2\pi hc^2}{\lambda^5 (e^{hc/\lambda kT} - 1)} \quad veya$$

<u>WIEN</u> <u>YERDEĞİŞ TİRME</u> YASASI

- Sıcaklık arttıkça toplam enerji de artar.
- Sıcaklık arttıkça
   eğrilerin pik
   noktaları sola doğru
   kaymaktadır.

 $E\left(\nu,T\right) = \frac{8\pi h \nu^3}{c^3 (e^{h\nu/kT}-1)}$ Spektral enerji yoğunluğu

Birim frekans aralığında hacim başına enerji

Stefan-Boltzmann denklemi, ışınan toplam gücü tanımlar

Stefan-Boltzmann Denklemi Yayılan ışımanın Gücü Sıcaklıkla Artar

Burada, P = watt olarak ışınan güç,

 $A = alan, m^2$

 σ =Stefan-Boltzmann sabiti = 5.67 x 10⁻⁸ Wm⁻² K⁻⁴

T = Sıcaklık (Kelvin)

e = yayabilirlik (0-1 arası bir sabit) (1: kusursuz yayıcı)

MODERN FIZIK

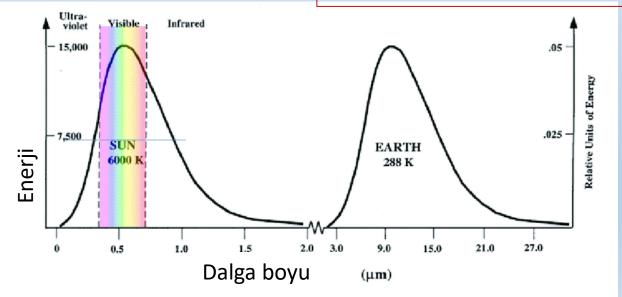
GÜNEŞ VE DÜNYANIN KARA CISIM IŞIMA SPEKTRUMLARI

$$\lambda T = 0.2898 x 10^{-2} \quad (m.K)$$
  $\lambda (5800) = 0.2898 x 10^{-2}$ $\lambda = 0.5 x 10^{-6} \, m$ $\lambda max = 0.50 \, \mu m \, (Görünür Bölge)$

Güneş yüzeyinin sıcaklığı 5800 K yayımlanan ışınımın maksimum dalga boyu nedir?

Dünya yüzeyinin sıcaklığı 293 K yayımlanan ışınımın maksimum dalga boyu nedir? $\lambda T = 0.2898 \times 10^{-2} \quad (m.K)$ $\lambda (293K) = 0.2898 \times 10^{-2}$ $\lambda max = 10 \ \mu m \ \text{Kızıl ötesi bölge}$

Güneş(5800K ~ 6000K) ve Dünyanın (~290K) ışıma spektrumları

https://www.researchgate.net/figure/Comparison-of-the-emission-spectra-of-the-sun-and-the-earth-Note-the-huge-disparity-in fig1 234531025

GÜNEŞ VE DÜNYANIN KARA CISIM IŞIMA SPEKTRUMLARI

Vücut sıcaklığı ~37°C derimizden yayımlanan ışınımın dalga boyu nedir?

GECE GÖRÜŞ SİSTEMLERİ bu ışımayı algılar

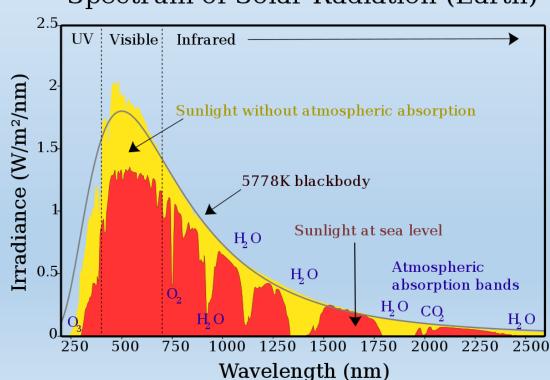
$$\lambda T = 0.2898 x 10^{-2}$$
  $(m. K)$
 $\lambda (273 + 37) = 0.2898 x 10^{-2}$
 $\lambda (310) = 0.2898 x 10^{-2}$
 $\lambda = 9.40 x 10^{-6} m$
 $\lambda = 9.40 \ \mu m$ (Kızıl ötesi)

GÜNEŞ VE DÜNYANIN KARA CİSİM IŞIMA SPEKTRUMLARI

- Bir güneş pilinin verimliliği hem üzerine gelen radyason ne kadar şiddetli hem de Spektral dağılımının ne kadar geniş olduğuna bağlıdır.
- Laboratuvar şartlarında hazırlanan güneş pillerinin aynı spektrum ve şiddette ki ışınımla ölçeriz.
- Güneş İşığı Smülatörleri
- AMO, AM2.0, A.M 1.5 spektrumları
- American Soc. Testing of Materials standarttır.
- AMO uzay uygulamaları
- AM1.5 Dünya uygulamaları

Atmosfer yukarısı ve deniz seviyesindeki spektral enerji dağılımı

Spectrum of Solar Radiation (Earth)

MODERN FİZİK

GÜNEŞ PILI MALZEME SEÇIMI

- Bir güneş pili Güneşten gelen fotonları soğurarak pn eklemde elektron-delik çifti oluşturur ve elektron delik çifti arınma bölgesi elektrik alanında sürüklenir dış devreyi dolaşarak akım ve gerilim oluşturur yani elektrik enerjisi oluşur.
- Yarıiletkenin
- 1- yasak band aralığı
- 2- Spektral soğurma katsayısı (malzeme özelliklerine bağlı) Birimi: m⁻¹

>> YI nin soğurma katsayısı

$$\alpha = (3.5 \pm 0.5) \times 10^6 \frac{m_r}{m_{\rho}^*} \frac{(\hbar \omega - E_g)^{1/2}}{\hbar \omega}$$

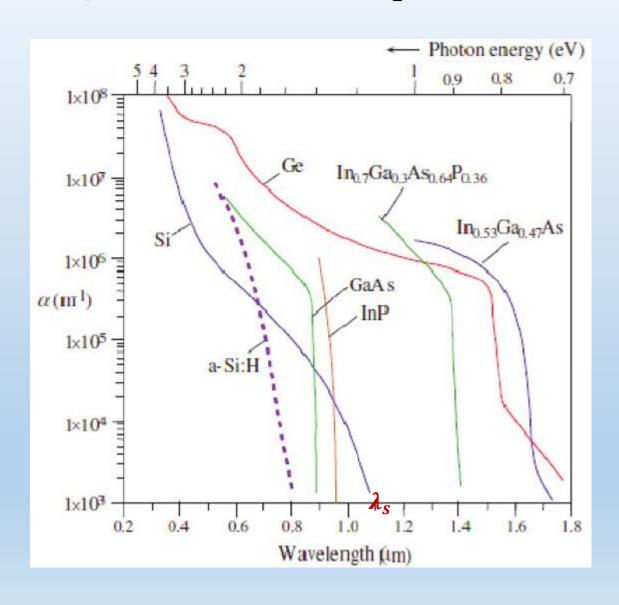
 $m_r:$ elektron veya boşluğun indirgenmiş kütlesi m_e^* elektron veya boşluğun etkin kütlesi

$$\frac{1}{m_r} = \frac{1}{m_{e}^*} + \frac{1}{m_{h}^*}$$

 $\hbar\omega$: EMD enerjisi, E_g : YI Yasak band aralığı

MODERN FİZİK

GÜNEŞ PILI MALZEME SEÇIMI

https://www.researchgate.net/figure/Absorption-coefficient-a-as-a-function-of-wavelength-l-for-various-semiconductors-To_fig4_221914026

$$E_g = \hbar \omega_s = h \frac{c}{\lambda_s}$$

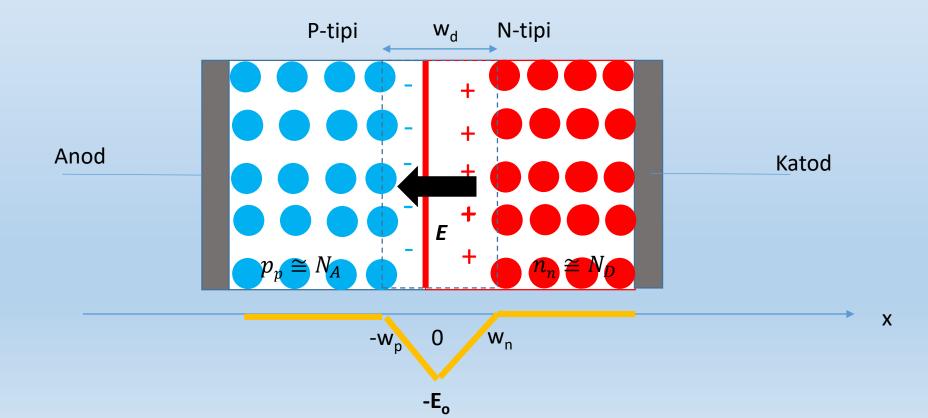
λ_s : Sinir dalga boyu

Malzemenin soğurmasının sıfıra gittiği dalga boyu değeri

Güneş pilinin üzerine gelen fotonların pn eklem sınırı (Akif bölge) tarafından soğurulmasını bekleriz.

Aktif bölgenin kalınlığı (arınma bölgesi genişliği) verimliliğini direk etki eder.

- PN eklemde bir arınma bölgesi oluşur
- Arınma bölgesinde serbest elektron ve boşluk yoktur
- Arınma bölgesinde bir iç elektrik alan oluşur
- Bu elektrik alan yarıiletkenlerin arınma bölgesi dışındaki kısımlarında sıfırdır.
- Termal denge durumunda pn akım geçmez ancak doğru ve ters beslemede akım geçirilir ve doğru beslendiğinde geçen akım ters beslenmeye kıyasla büyüktür.
- Ters besleme geçen akım belirli bir gerilim değerine kadar uygulanan gerilimden bağımsız sabit bir sızıntı akımıdır.

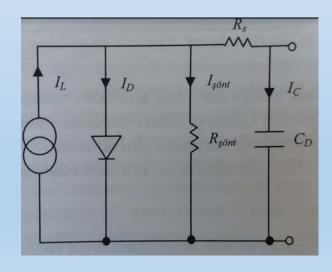

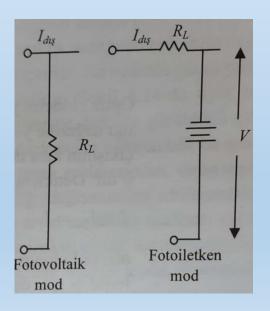
- PN eklem üzerine foton gönderdiğimizde pn eklemi termal dengeden çıkarırız.
- Foton etkisiyle elektron delik çifti oluştururum ve bunları ısıl etkiden farklı bir etki oluşturduğum için FAZLADAN YÜK TAŞIYICILARI olarak adlandırıyoruz.
- FAZLADAN YÜK TAŞIYICILARI nın tüm hacimde hojen oluştuğunu ön görüyoruz
- Arınma bölgesinde oluşan bu elektron boşluk çiftleri (FAZLADAN YÜK TAŞIYICILARI) arınma bölgesindeki elektrik alanda farklı yönlere sürüklenirler.
- FOTO AKIM MEYDANA GELECEK:

- Eğer diyoda bir voltaj da uygularsam;
- Diyottan geçen toplam akım

•
$$I = I_L + I_o \left(1 - e^{\frac{e(V + R_S I)}{k_B T}} \right)$$

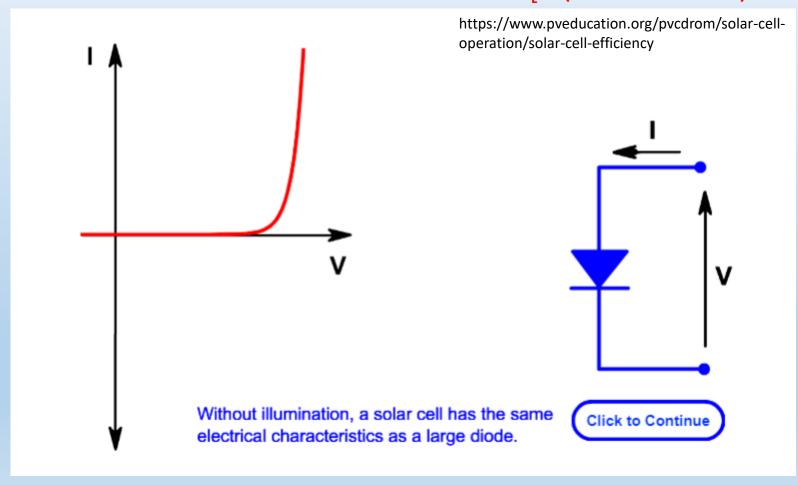
- 1. Güneş pili olarak çalışacaksa bu diyot: Dış voltaj uygulanmaz ve diyot yüksek bir Rs direncine bağlanır. Bu sayede foton pn diyot üzerine düşürüldüğünde dış yük direnci üzerinden akım geçer; güç üretilir.
- 2. <u>Fotoiletken durumunda çalışacaksa diyot:</u> (FOTODEDEKTÖR) diyor geri beslem yapılır. Diyot hem yük direncine hem de dış güç kaynağına bağlanır. Üzerine ışık düşürüldüğünde foto akım oluşur.

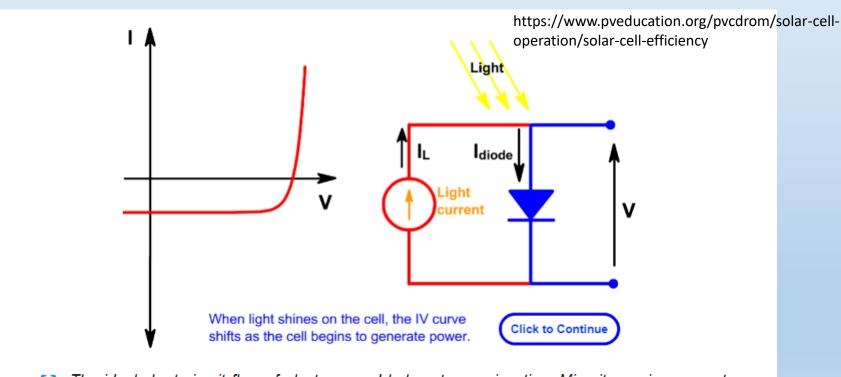
•
$$I = I_L + I_o \left(1 - e^{\frac{e(V + R_S I)}{k_B T}} \right)$$

• FOTON YOK DİYOT AKIM GERİLİM KARAKTERİSTİĞİ SADECE DİYOT AKIMI VAR I_L=0 (FOTON AKIMI SIFIR)

•
$$I = I_L + I_O \left(1 - e^{\frac{e(V + R_S I)}{k_B T}} \right)$$

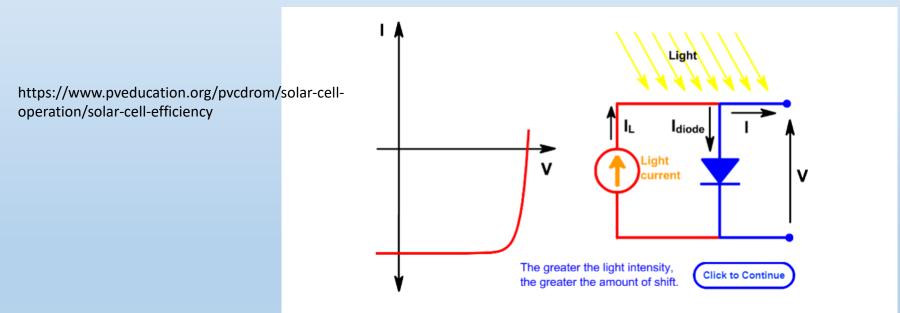
• FOTON VAR GÜNEŞ PİLİ AKIMI GERİLİM KARAKTERİSTİĞİ DİYOT AKIMI VAR + I, (FOTON AKIMI VAR)

The ideal short circuit flow of electrons and holes at a p-n junction. Minority carriers cannot cross a semiconductor-metal boundary and to prevent recombination they must be collected by the junction if they are to contribute to current flow.

•
$$I = I_L + I_O \left(1 - e^{\frac{e(V + R_S I)}{k_B T}} \right)$$

- FOTON VAR GÜNEŞ PİLİ AKIMI GERİLİM KARAKTERİSTİĞİ DİYOT AKIMI VAR + I, (FOTON AKIMI VAR)
- BİR ÖNCEKİ SLAYTA GÖRE IŞIĞIN ŞİDDETİNİ DAHA DA ARTTIRSAM FOTO AKIM DAHA ARTAR VE VOC DE DAHA YÜKSEK DEĞERE GİDER
- YANİ 4. bölgedeki GÜNEŞ PİLİ PENCERESİ BÜYÜR.

The ideal short circuit flow of electrons and holes at a p-n junction. Minority carriers cannot cross a semiconductor-metal boundary and to prevent recombination they must be collected by the junction if they are to contribute to current flow.

GÜNEŞ PILI -PARAMETRELERI

•
$$I = I_L + I_O \left(1 - e^{\frac{e(V + R_S I)}{k_B T}} \right)$$

- Güneş pili olarak pn diyodu düşünüyorsak AÇIK DEVRE MODUNDA ÇALIŞTIRACAĞIM
- AÇIK DEVRE GERİLİMİ Voc: (OPEN CIRCUIT VOLTACE)

•
$$I = I_L + I_o \left(1 - e^{\frac{e(V_{OC})}{k_B T}} \right) = 0$$

•
$$V_{OC} = \frac{k_B T}{e} Ln(1 + \frac{I_L}{I_O})$$

- KISA DEVRE AKIMI Isc:
- <u>(SHORT CIRCUIT CURRENT)</u>

•
$$I = I_L + I_o \left(1 - e^{\frac{e(0)}{k_B T}} \right)$$

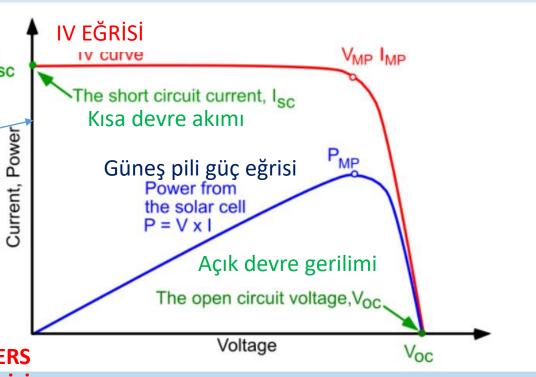
• $I = I_L (FOTON AKIMI)$

4. bölgesini GÜNEŞ PİLİ PENCERESİNİ TERS ÇEVİRİP ÇİZEREK GÜNEŞ PİLİ PARAMETRELERİNİ TANIMLAYALIM:

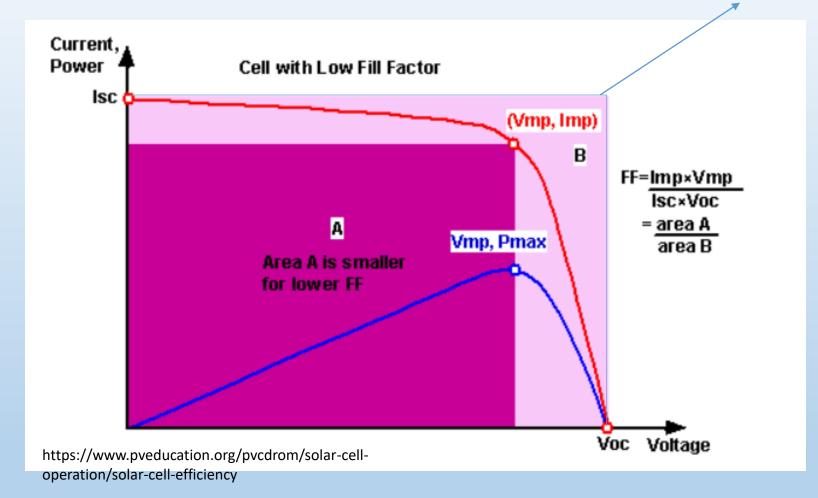
the greate

https://www.pveducation.org/pvcdrom/solar-celloperation/solar-cell-efficiency

GÜNEŞ PİLİ -PARAMETRELERİ

100% verimli güneş pili 4. bölge penceresi

- BİR GÜNEŞ PİLİNDEN ELDE EDİLEBİLİNECEK MAKSİMUM GÜÇ:
- $P_m = Alan(A) = I_m V_m$
- $B = I_{SC}V_{OC}$
- $FF = \frac{A}{B}$: Fill Factor (Doluluk oranı)

•
$$FF = \frac{I_m V_m}{I_{SC} V_{OC}}$$

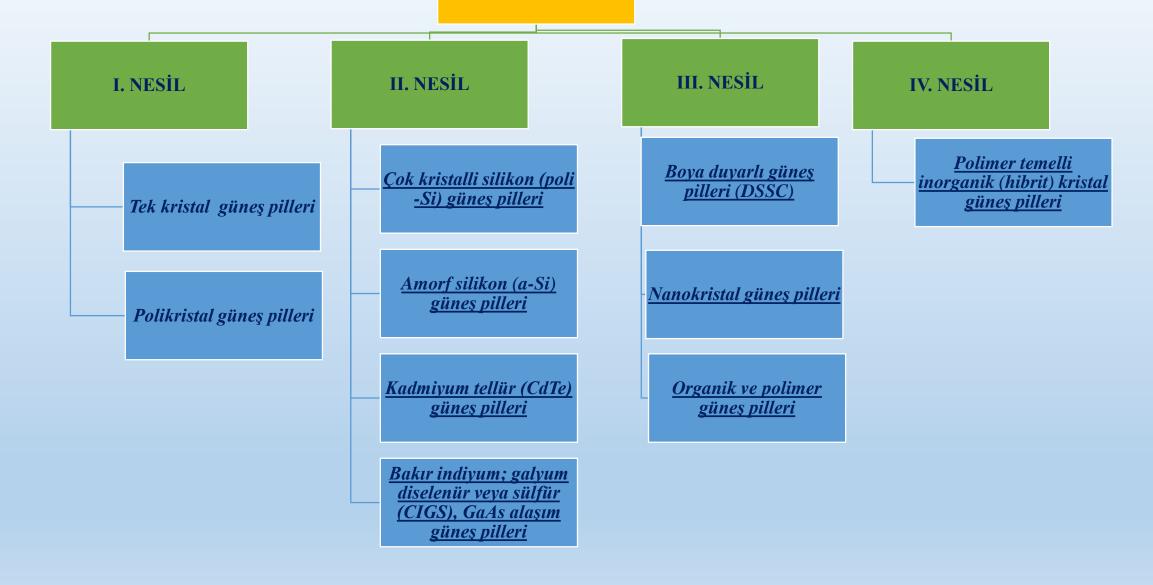
$$VER\dot{I}M(\eta) = \frac{\zeta IKAN \ G\ddot{U}\zeta}{G\dot{I}REN \ G\ddot{U}\zeta}$$

$$P_{\max} = V_{OC}I_{SC}FF$$

$$\eta = rac{V_{OC}I_{SC}FF}{P_{in}/}$$

P_{in}: GİREN GÜÇ (FOTONUN GÜCÜ) Örneğin : 100mW/cm²

GÜNEŞ PİLLERİ

Best Research-Cell Efficiencies

